

**CENTRALIZÁCIÓ VS. DECENTRALIZÁCIÓ?
TANKÖNYVPOLITIKA A NÉMET NYELVŰ UNIÓS TAGÁLLAMOKBAN**

Dr. Koller Lászlóné, CSc, PhD. – Dr. Koller Boglárka, PhD

Készítette:

Expansió Humán Tanácsadó

Budapest, 2010. május

TARTALOMJEGYZÉK

Tartalomjegyzék.....	2
Bevezetés	3
Ausztria.....	4
Tartalmi szabályozás.....	4
Tankönyvkiadás	5
Tankönyvjóváhagyás.....	7
Tankönyvtámogatás rendszere, finanszírozás	8
Iskolai tankönyvhasználat	10
Új médiumok használata Ausztriában.....	11
Németország.....	12
Tartalmi szabályozás.....	12
Tankönyvkiadás és forgalmazás	12
Tankönyvjóváhagyás Németországban.....	13
Tankönyvfinanszírozás.....	18
Iskolai tankönyvhasználat	19
A digitális média kihívásai, e-learning Németországban.....	19
Centralizációs javaslatok Németországban	21
Összegzés.....	22
Melléklet.....	26

Törölt: 12
Törölt: 11
Beszúrt: 12
Törölt: 18
Beszúrt: 18
Törölt: 17
Törölt: 19
Beszúrt: 19
Törölt: 18
Törölt: 21
Beszúrt: 21
Törölt: 20
Törölt: 22
Beszúrt: 22
Törölt: 21
Törölt: 26
Beszúrt: 26
Törölt: 25

BEVEZETÉS

A tankönyvkiadás, az Európai Unióban gazdasági tevékenység; a tankönyv áru. A könyvkiadásra mint gazdálkodói tevékenységre a közösségi versenyjog szabályai vonatkoznak, amelyek a szabad versenyt hivatottak biztosítani az Európai Unión belül. A tankönyvre, mint árura pedig a belső piacra vonatkozó közösségi jogot kell alkalmazni. A tankönyv tehát áruként elvileg egy határok nélküli belső piacon bármely tagállamban gyártható, és bárhol értékesíthető. Persze a tagállamok oktatási rendszereinek, a tanterveknek és prioritásaiknak a különbözőségei, a nyelvi akadályok ezt csak igen csekély mértékben teszik lehetővé, leginkább csak az idegen nyelvű vagy többnyelvű kiadványok, nyelvkönyvek esetében. Tehát a tankönyv csak korlátozottan tudta mind ez ideig kihasználni a határok nélküli piac adta lehetőségeket. A szerzői jogi és adójogi szabályozás tagállami különbözőségei is akadályként állnak a könyvkiadás közösségiesítése előtt.¹

A tankönyvkiadás ugyanakkor a nemzeti oktatáspolitikája része, ezért a tankönyvet, mint árut, és a tankönyvkiadást, mint gazdasági tevékenységet nem lehet kizárólagosan közgazdasági szempontból vizsgálni. A tankönyv a társadalom legnagyobb részére a műveltség legfőbb forrása. Az oktatás, nevelés eszköze, amely a családi közösségben megvalósuló nevelés mellett, az egyének társadalmi azonosságtudatát, értékrendszerét, szemléletét a legjobban befolyásolni tudja.

Az Európai Unióban léteznek törekvések az oktatáspolitikája összehangolására. Már 1974-ben, az Európai Közösség oktatási miniszterei megfogalmazták, az oktatásügy területén való együttműködésről szóló határozatban² az együttműködés általános alapelveit, de a határozat hangsúlyozta, hogy az oktatásügy tagállami, nemzeti kompetencia, és az együttműködés, illetve az összehangolás is csak korlátok közt valósulhat meg. A nemzeti oktatási rendszerek összehangolása, valamint a tagállamok közötti nagyobb mértékű együttműködés a hetvenes évektől az integráció egyik célkitűzése. A megvalósítás azonban csak lassan haladt. A *Maastrichti Szerződés* (1992) már konkrétan rögzítette az EU felelősségét a tagállamok közötti együttműködés ösztönzésében, amely innentől fogva a későbbi módosító szerződésekben is megjelent.³

Az új évezredben az oktatásügy és a képzés ismét fókuszba került, amikor a 2000-ben meghirdetett, és azóta sajnálatos módon kudarcra zárt Lisszaboni Stratégia⁴ is az oktatást jelölte meg, mint az Unió hosszú távú makrogazdasági céljai, így a fenntartható gazdasági

¹ Ld. KOLLER Boglárka: Tankönyvek az Európai Unióban. *Iskolakultúra* Vol. XI., 86-93.

² Az oktatásügyi miniszterek 1974. június 6-i határozata az oktatásügy területén való együttműködésről. EK Hiv. Lap. C/98. szám, 2.

³ Ld. *European strategy and co-operation in education and training*. Európai Bizottság, Oktatás és Kultúra DG. http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc28_en.htm

⁴ *Lisszaboni Stratégia* Ld. ARATÓ Krisztina és KOLLER Boglárka: *Európa utazása. Integrációtörténet*. Gondolat Kiadó, 2009, 232-236.o.

növekedés és a munkahelyteremtés megvalósításának egyik kulcsterületét. A tudásalapú társadalom és gazdaság teremtette kihívásoknak csak az oktatáspolitikán keresztül lehet megfelelni. A 2010 márciusában meghirdetett EU 2020 újabb tíz éves periódusra szóló uniós fejlesztési stratégia⁵ szintén prioritásként kezeli az oktatáspolitikát.

E törekvések nemcsak az uniós és nemzeti intézmények működésében jelennek meg, hanem a vállalati szférában is. A nagyobb forgalmú tankönyvkiadók között növekvő mértékben léteznek speciális együttműködési formák, például közös projektek, vállalati szövetségek és megjelentek a multinacionális, több tagállamban tevékenykedő tankönyvkiadó cégek is.

A huszonhét tagú Európai Unióban továbbra is igen jelentős különbségek vannak az egyes nemzeti oktatási rendszerek között.⁶ A tagállamok gyakorlatában alapvetően két modell megközelítést, alapjegyeit találhatjuk meg, a liberális brit és szabályozottabb kontinentális modellét. Ez utóbbi jellemző a német nyelvterületű tagállamokra.

Német nyelvterületen a szabályozottság kétféleképpen jelenik meg, Ausztria centralizált, és a Német Szövetségi Köztársaság decentralizált modelljében.

AUSZTRIA

A német nyelvterületű országok között Ausztriában a leginkább centralizált az oktatási rendszer. A bécsi szövetségi kormány hatáskörébe és irányítása alá tartozik, mind a nemzeti alaptantervek kidolgozása, mind az iskolák anyagi támogatása, továbbá az iskolák működtetését érintő szabályozás is. A többi uniós tagállamtól eltérően Ausztriában az oktatási törvény az alkotmány részét képezi, éppen ezért bármilyen változtatás a parlament kétharmados többségének szavazatát igényli.⁷ Ausztriában e nagyfokú centralizáció jellemző a tankönyvek szabályozási és finanszírozási kérdéseire is.

Tartalmi szabályozás

Ausztriában központi tantervek szerint folyik az iskolai oktatás. A tanterv megfogalmazza a nevelési, fejlesztési területeket, majd a kötelező tantárgyakat éves bontásban előírja, javasolva a heti órakeretet is. Az osztrák oktatási rendszerben különös hangsúlyt fektetnek arra, hogy a heti tanórak száma ne haladja meg az előírtakat. Például általános iskola alsó tagozatában 20-

⁵ Communication from the Commission Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. COM(2010) 2020, Brüsszel, 2010 március 3. http://europa.eu/press_room/pdf/complet_en_barroso___007_-_europe_2020_-_en_version.pdf

⁶ A tagállami oktatási rendszerekről összefoglalást Ld. Eurybase. Description of Education Systems. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php

⁷Ld. Egyébként e nagyfokú centralizáció gyökerei a Habsburg Monarchia 1869-es iskolatörvényéhez vezethetők vissza..Ld. FLIPPO, Hyde: *The German Way.. Aspects of Behavior, Attitudes, and Customs in the German-Speaking World*. McGraw-Hill/Passport Books, 1999.

25 tanórát, és az ezt követő oktatási szakaszban, egyik iskolatípusban se lépheti túl a heti 35 órát.

A tanterv megszabja a nevelési és oktatási követelményeket is. Az iskola a saját tantervében, illetve tanmenetében csak a súlypontokon változtathat.

A tantervnek történő megfelelés döntő fontosságú szempont a tankönyvek, taneszközök jóváhagyásakor. Csak olyan tankönyv hagyható jóvá, amely teljes mértékben megfelel a tanterv által előírt követelményeknek. Így végső soron az iskolákban, a tantervben meghatározott tartalmi szabályozás, legfőképpen a tankönyveken keresztül realizálódik.⁸

Tankönyvkiadás

Ausztriában is, mint több európai országban, a könyvkiadói szakma, az elmúlt évtizedben jelentős változásokon ment, illetve jelenleg is megy keresztül. E változások az alábbiakban nyilvánulnak meg:

- Az állam egyre inkább kivonul a könyvkiadásból.
- Új technikai megoldások jelennek meg a kiadói, nyomdatechnikai eljárásokban, és a forgalmazás terén is.
- A könyvpiac, a tankönyvpiac is egyre inkább nemzetközivé válik.

Ausztriában kutatásokat végeztek az új tendenciák hatásairól, előnyeiről és hátrányairól.

Feltették a kérdést, hogy tulajdonképpen mi a szerepe a könyvkiadásban, elsősorban a tankönyvkiadásban a hazai kiadóknak.

E kutatások egyik következtése az volt, hogy a hazai könyvkiadásnak jelentős szerepe van az osztrák kultúra és oktatás hagyományainak ápolása és fejlesztése terén.

A kutatások eredményei arra is rávilágítottak, hogy a nagy, nemzetközi könyvkiadók megjelenése segítheti az európai kultúra alaposabb megismerését, és az európai identitás kialakítását és megerősítését, de nem szabad, hogy ez a hazai kultúra megismerését, megszerettetését háttérbe szorítsa.

A tankönyvpiaci kutatások azt mutatták meg, hogy sokszor előfordul, hogy a hazai, egyébként minőségi munkát végző kiadók nem tudnak versenyezni a nagy multinacionális, elsősorban német kiadókkal, elsősorban a méretgazdaságossági hátrányaik miatt. Hiszen ugyanazok a műveltségi területek megtalálhatók a német tantervekben is, és kiadványaikat alacsonyabb áron kínálják, mint a hazaiak. Egy multinacionális cég, amely több országban is tevékenykedik, a gyártás egyes lépéseit, más, és más országokban is el tudja végeztetni. Ott veszi a gyártáshoz szükséges anyagokat, ahol azok a legolcsóbbak, ott végezteti a nyomdai,

⁸ Ld. *Bildungsentwicklung Österreich 2004-2007*. Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur in Kooperation mit dem Bundesministerium für Wissenschaft und Forschung, Wien 2008.

kötési munkálatokat, ahol az kevésbé költséges, stb. Ez a hazai kiszolgáló háttérpart is hátrányos helyzetbe hozhatja, amely végső soron növelheti a munkanélküliséget.

Egy évtizeddel ezelőtt Ausztriában 4 nagy kiadó, az *Österreichische Bundesverlag* (állami tulajdonú), *Schulbuchverlag Jugend und Volks* (Bank Ausztria tulajdona), *Ed. Hölzel Verlag* (magán tulajdonú), és *Verlag Hölder-Pichler- Tempisky* (magántulajdonú) a tankönyvpiacot csaknem teljesen lefedte. Ezeken kívül kb. 80 kis magánkiadó is adott ki kis példányszámban könyveket.

Jelenleg, az eredetileg állami tulajdonban lévő kiadók is teljes egészben, vagy csekély mértékű résztulajdonukat kivéve magánkézben vannak. A tankönyvpiacra jelentős szerephez jutottak a német kiadók (például *Cornelsen*-, *Veritas*-, *Dornerverlag*, stb.) Az osztrák *schule.at* internetes portál összesen 15 kiadót sorol fel.⁹ A négy nagy osztrák kiadó közöttük van, a többiek vegyesen német és osztrák kiadók. Ezeknél nyilván ma is több kiadó létezik, de a kisebb osztrák kiadók közül sokat a nagyobb osztrák és német kiadók vásárolták fel.

Ausztriában nagy súlyt fektetnek arra, hogy az országban leányvállalatként működő külföldi kiadókkal kötött szerződések, lehetőség szerint, kiküszöböljék azokat a hátrányokat, amelyeket a külföldi kiadók térhódítása az országnak jelenthet.

A kiadók komoly erőfeszítéseket tesznek azért, hogy tankönyveiket állandóan fejlesszék. Az ismeretek köre folyamatosan bővül és változik is, különösen a szakképzésben, ahol megjelentek az új eszközök, eljárások, és anyagok. Aki ezt nem követi, az lemarad. A kiadók igyekeznek hozzájutni a legújabb információkhoz. Ebben segítségükre vannak a szakképzéssel foglalkozó tudományos műhelyek. A kiadók emellett szoros kapcsolatot alakítanak ki az iskolákkal is. Egyre jellemzőbb, hogy részt vesznek a tanárok továbbképzésében. Könyveik készítésébe, lektorálásába igyekeznek bevonni a szaktudományok és a pedagógiai gyakorlat jeles képviselőit, felkérlik őket tudományos előadások tartására, könyvismertetésekre is.

A nagyobb kiadók az egyes tartományokra szakreferenseket alkalmaznak, akik az iskolákban bemutatják könyveiket. Továbbá referenciaiskolákat választanak ki, ahol kipróbálják kiadványaikat. Az ott szerzett tapasztalatokat hasznosítják új kiadványaikban, illetve a már meglévők esetleges átalakításában.

A tankönyveket nagyrészt gyakorló tanárok írják. Egyre ritkább az egyszerű mű. Többnyire munkaközösségek alakulnak egy új könyv megírására. Ebben a munkaközösségben részt vesz a kiadó szakembere is. A nyers kézirat elkészülte után, bírálók, szerkesztők hozzák végső formára a kéziratot. Ezután a kiadó az elkészült könyvet, vagy kéziratot az előírásoknak megfelelően jóváhagyatja, majd szórólapokkal, mintapéldányokkal, különböző információs csatornákon keresztül igyekszik az iskolákat meggyőzni arról, hogy a könyv jó és szükséges. Eközben a kiadó állandó piackutatást végez, hogy elsőnek jelenhessen meg egy új művel a

⁹ Österreichisches Schulportal. <http://www.schule.at/index.php?url=kategorien&kthid=6447>

piacon. A kiadók közt kemény verseny folyik, ma már nem csak a hazai, hanem a külföldi kiadókkal is.

A tankönyvterjesztés is eltér a régebbi, hagyományos terjesztéstől. A megrendelés, sőt a megrendelt könyvek árának kifizetése is az ún. „*Schulbuchaktion Online*”-on keresztül történik. (Erről a továbbiakban, a „*Schulbuchaktion*” ismertetése során még részletesebben szót ejtünk.) A tankönyvterjesztő kereskedőt az iskola választja, és vele megállapodik az iskolai terjesztés módjáról. A kiadó, az iskola, mint megrendelő, és a forgalmazó közös eszköze a tankönyvellátásban a *Schulbuchaktion Online*.

Tankönyvjóváhagyás

Ausztriában az engedélyezési eljárás az idevonatkozó iskolajogi előírások szerint történik.

A jóváhagyást az erre a célra létrehozott szakmai bizottságok végzik.¹⁰ Több ilyen bizottság működik iskolatípusnak és műveltségi területeknek megfelelően.

A tankönyvrendelet előírja, hogy a bizottságok ülésére a független szakértőkön kívül meg kell hívni a kiadó képviselőjét és a mű szerzőjét is. Ezzel biztosítják, hogy a szakértői véleményekben megfogalmazódott problémákat, kérdéseket közvetlenül tisztázni lehessen.

A jóváhagyó bizottság számára a jóváhagyásra adott idő 4 hónap, de szükség esetén ez 2 hónappal meghosszabbítható. A tankönyvjóváhagyás szolgálja a tankönyvek első minőségellenőrzését.

A jóváhagyáshoz a tankönyvrendelet szempontsora ad:

1. A jóváhagyás elsődleges szempontja a tantervnek való megfelelés. Ez azonban Ausztriában nem jelenti azt, hogy a könyvnek a teljes tantervi anyagot tartalmaznia kell. A tankönyv a tantervi követelmények egy részének kielégítésére szolgál, bizonyos feladatokat, a pedagógusok önálló munkájával, illetve más taneszközökkel, médiumokkal is teljesíteni lehet. A jóváhagyó bizottságoknak jelentéseikben ki kell térniük a tantervi megfelelésre, illetve jelezniük kell az eltéréseket.
2. A tankönyv készítse aktivitásra, öntevékenységre a tanulókat. Ez nem azt jelenti, hogy munkatankönyvet kell készíteni, hanem azt, hogy a szerző külön szövegrészekkel, ábrákkal, kérdésekkel fejleszteni tudja a tanulók tudását, képességeit.
3. A könyv tartalmában feleljen meg a tudományosság elvének. Ehhez a követelményhez kapcsolódva fontos szempont a tanulók életkori sajátosságainak való megfelelés.
4. A könyv feleljen meg az osztrák nemzeti sajátosságoknak. Ez a feltétel az utóbbi időben

¹⁰ Ld. Az 1974-es oktatási törvény (*Schulunterrichtsgesetz* 14.§, 15§.)

kiegészült az európai sajátosságokkal.

5. A könyv alkalmas legyen az állampolgári nevelésre.

6. Legyen megfelelő a könyv nyelvezete. Itt ismét megjelenik feltételként az életkori sajátosságoknak való megfelelés. Ez nem csupán a nyelvhelyességet jelenti, hanem azt is, hogy a nyelv megértéséhez egy adott korcsoportnak megfelelő legyen a mondatok hossza, a szakkifejezések, adatok mennyisége, stb. Ez utóbbi feltételt a rendelet nem számszerűsíti, a vélemény a pedagógiai gyakorlat alapján adódik.

7. Feleljen meg a tankönyv a célszerűség elvének. A könyvek pedagógiai értékelése során figyelembe kell venni a terjedelmet, a formátumot, a betűméretet, a könyvkötést, az illusztrációk számát, a művészi értéket, valamint ezekkel összefüggésben a tankönyv árát.

A tankönyvek gazdasági szempontok szerinti megfelelését minden egyes könyvre külön kell megvizsgálni. Nincs árkorlát. A kiadónak nyilatkozni kell a könyv előállításával, forgalmazásával kapcsolatos összes költségéről. Ezt számlákkal is igazolnia kell. Ha a jóváhagyást megadó illetékes hatóság elfogadta az árat, a pénzügyminisztérium még mindig bekérheti a szerződéseket, számlákat.

A költségvetésben pontosan meg kell adni a tervezett példányszámot. Az árkalkulációt a könyv használatában érintett populáció 50%-ra kell tervezni.

Ez az eljárás bonyolult, de előnye, hogy a könyv ára nem szakad el teljesen a könyv előállításának tényleges költségeitől. Ezért a kiadók a szükséges, de kisebb példányszámú könyveket is nagyobb veszteség nélkül tudják gyártani.

Tankönyvtámogatás rendszere, finanszírozás

Ausztriában a *Schulbuchaktion* (Tankönyvakció) egy családpolitikai és képzéspolitikai szolgáltatás, amely enyhíti a szülők gyermekeik oktatásából eredő anyagi terheit, továbbá hozzájárul az esélyegyenlőség minél nagyobb fokú érvényesüléséhez. Ezen akció keretein belül 1973 óta az osztrák iskolák tanulói a szükséges taneszközökhöz (10 % szülői önrészesedés mellett) ingyenesen juthatnak hozzá. A *Schulbuchaktion-t* az osztrák Szövetségi Gazdasági, Családügyi és Ifjúsáspolitikai (*Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend*) valamint az Szövetségi Oktatási, Művészeti és Kulturális minisztériumok (*Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur*) tartják fenn.

A Szövetségi Gazdasági, Családügyi és Ifjúsáspolitikai Minisztérium a program megszervezésért és a finanszírozásáért felel, míg a Szövetségi Oktatási, Művészeti és Kulturális Minisztérium a pedagógiai ügyeket, a didaktikai irányvonalak meghatározását és a tantervi követelményeket koordinálja.

Projekt partnerekként a Schulbuchaktion résztvevői még a különböző szakmai szövetségek, a tankönyvkiadók és a tankönyvkereskedők is. Az IT-szolgáltatásokról megbízásos alapon a szövetségi számítástechnikai központ gondoskodik (*Bundesrechenzentrum*).

A Schulbuchaktion szolgáltatásait valamennyi állami alap-, és középfokú oktatásban tanuló, valamint a tankötelezettséget magán iskolában, és otthoni tanulóként végző tanuló is igénybe veheti.

Ausztriában, egy tanévre kb. 6000 iskola 1,2 millió tanulója részére, összesen 8,2 millió új tankönyvet, 8.000 egyéb művet forgalmaznak. Ennek éves költsége kb. 100 millió eurót jelent.¹¹

A tankönyveket a tankönyvlistákról (alaplista az iskolai tankönyvek és külön függelék a szakkönyvek számára) az iskolaformáknak megfelelően egy főre meghatározott költségkeretek figyelembe vételével rendelik meg az iskolák.

A könyvek mellett a könyvekhez internet segédletek, CD-ROM-ok, DVD-k, audió-CD-k és egyéb taneszközök is rendelhetők. Ezeknek azonban meg kell felelniük az iskolaformákra elfogadott tanterveknek és a modern pedagógiai követelményeknek.

Az iskolák a hivatalos jegyzéken lévő könyveken, segédeszközökön kívül, egyéb tankönyveket is rendelhetnek a tankönyvrendelési költségkeret terhére, a keret 15%-áig.

Az egy tanulóra jutó tankönyvkeret az a legnagyobb összeg, amilyen értékben számára tankönyvet és taneszközt lehet rendelni. Ez az összeg iskolatípusként, és iskolaszintenként különböző, jelenleg az egy tanulóra eső maximális összeg 50 és 211 euró között változik.¹² A szülők által viselt önrész ennek kb. 10%-a, jelenleg 5,8 és 23 euró között lehet.¹³

Külön maximális összegeket határoztak meg azok számára, akik hitoktatásban részesülnek, továbbá a nem német anyanyelvűek anyanyelvi oktatásához, valamint a kétnyelvű oktatás tankönyveinek és egyéb taneszközeinek rendelésére.

Az ingyenes tankönyvek (amelyekhez a szülők 10%-ban anyagilag hozzájárulnak), a tanulók tulajdonát képezik. Amennyiben a tanulók úgy gondolják, akkor azokat visszaadhatják az iskolának, azonban ez nem kötelező. A visszaszolgáltató tankönyvek és a taneszközök az iskolákban újra felhasználhatók, hasznosíthatók. Ez nagyobb mozgásteret biztosít az iskolák számára. Ha egy iskola az egyik tanévben beszedi a használt tankönyveket, és ezért kevesebbet rendel a megfelelőkből, akkor marad pénze arra, hogy megvegyen drágább, de az oktatásban hasznos más tankönyveket is.

A tankönyvek és taneszközök rendelése a Schulbuchaktion online internetes felületén keresztül történik az adott iskola által kiválasztott könyvkereskedővel együttműködve.

¹¹ Ld. Schulbuchaktion online. <https://www2.schulbuchaktion.at/index2.html>

¹² Höchstgrenzen für die Durchschnittskosten pro Schüler (Limits) 2010/2011. www.bmukk.gv.at/medienpool/15776/0809_limitvorinformation.pdf

¹³ Schulbuch-Selbstbehaltsbeträge im Schuljahr 2010/11. www.bmukk.gv.at/medienpool/18974/1011_selbstbehalte.pdf

A „Schulbuchaktion Online” 2001. óta, a Schulbuchaktion lebonyolításának központi eszköze, amelyen a tankönyv és taneszközök rendelése és számlázási folyamata zajlik. Ezzel a programmal a projekt valamennyi résztvevője (iskolák, illetékes minisztériumok, szakmai szervezetek, könyvkiadók és kereskedők) számára biztosított a folyamatok átlátható, hatékony, és visszakereshető módon dokumentált megvalósítása. A 2009/2010-es tanévben a folyamatok hatékonyságának további növelése érdekében bevezették az elektronikus fizetési módot is, amely a korábbi tankönyvátutalások helyébe lépett.

A tankönyvrendelések online lebonyolítása valamint a tankönyvek digitális tartalomfejlesztése tekintetében Ausztria az uniós tagállamok között élenjár. A *Schulbuchaktion* projektet, az Európai Unióban, a korszerű tankönyvellátás egyik mintapéldájaként tartják számon.

Ezzel a módszerrel kiküszöbölhető az is, hogy az iskola esetleg a kiadó, vagy kereskedő által felajánlott anyagi érdekből, nem pusztán pedagógiai megfontolásból válasszon könyvet. Így kevésbé van módja akár a kiadónak, akár a terjesztőnek az iskolák befolyásolására, esetleg meg nem engedett eszközökkel.

Iskolai tankönyvhasználat

Ausztriában, az iskolában a tankönyveknek ma is jelentős a szerepe. A tanulók, azonban, egy évfolyamon belül, a tantervi előírásokat nem kizárólag a tankönyvek segítségével sajátítják el. Sok esetben a tankönyv csupán a tanévre előírt tananyag egy részét tartalmazza. A teljes tananyag elsajátításához egyéb taneszközöket is használnak. Az utóbbi időben kezdenek tért hódítani a digitális taneszközök is.

A tankönyvek, az oktatásban elfoglalt szerepük szerint igen különbözők lehetnek. Vannak olyanok, amelyek egyszerűen tartalmazzák a tantervben előírt tananyagot, vagy annak egy részét, és magyarázatokkal, kérdésekkel, feladatokkal segítik a megértést, a gyakorlást, illetve összefoglalásaikkal az ismétlést. Vannak, azonban olyanok, amelyek az új pedagógiai környezetben, az eszközök integrált felhasználásának irányítására is szolgálnak. Ílymódon vesznek részt a tartalom elsajátításában, illetve a fejlesztési feladatok ellátásában.

Ezek egyaránt segítséget jelentenek a tanulóknak és tanároknak is, ha a tanítási, tanulási folyamatban a digitális tartalomhordozókat is alkalmazni kívánják.

Az iskolákban tantárgyi, szakmai munkaközösségek tevékenykednek. A tankönyvkínálatból a szakmai munkaközösségek választják ki a számukra leginkább megfelelő tankönyvet. Döntésük elsősorban szakmai szempontú, ami azt jelenti, hogy a tantervi témának, vagy fejlesztési, képzési feladatnak legjobban megfelelő könyvet választják, figyelembe véve az ahhoz kapcsolódó egyéb taneszközöket is. E mellett döntésüket befolyásolja a költségtakarékossági szempont is. A tankönyvekre árkorlát nincs. Az iskola a rendelkezésére álló anyagi keretből, iskolatípustól függően, bizonyos százalékban, a tankönyvjegyzéken nem

szereplő tankönyvet is választhat. Mint láttuk ez 15% lehet, de a szakképzésben, különösen a nagyon gyorsan fejlődő ágazatokban ennél magasabb is elfogadható.

Az iskolai szakmai munkaközösségeknek igen fontos szerepük van az intézmény minőségbiztosításában is. Munkájukkal (a pedagógiai munkához szükséges információk, felkutatása, beszerzése, saját továbbképzésük megszervezés, iskolai tudásfelmérések elvégzése és értékelése, stb.), amelynek része a tankönyvek kiválasztása is, biztosítják az iskolán belüli oktatási, nevelési munka minőségét.

Az oktatásban a minőség-ellenőrzés is kiemelt feladat. Ausztriában igen jól felépített iskolafelügyeleti (*Schulinspektion*) rendszer működik. Minden tartományban tevékenykedik egy oktatási tanács (*Landesschulrat*), és ezen belül az egyes kerületeknek is van oktatási tanácsa (*Bezirksschulrat*), melyhez általános és szakfelügyelők (*Schulispektorinnen*, und *Schulinspektoren*) tartoznak. Ők felügyelik az iskolákban folyó munkát, és véleményükkel, – ilyen irányú igény esetén, – segítik a munkaközösségeket a tankönyvválasztásban is. Ezen kívül az iskolákban tapasztaltak alapján véleményükkel, javaslataikkal segítik az oktatási minisztérium (Ld. Szövetségi Oktatási, Művészeti és Kulturális Minisztérium) munkáját.

Új médiumok használata Ausztriában

Az új médiumok bevonása az oktatáspolitikába Ausztriában is nagy kihívás. Egyelőre azonban néhány pozitív példától eltekintve a digitális médiumok lehetőségeit nem igazán használják ki az osztrák alap-, és középfokú oktatási intézmények. Ennek több oka van. Először is az iskolák számítógépes felszereltsége hiányos, a tanárok nem elég képzettek a digitális médiumok használatában, nem elegendő számban vannak jelen a piacon az iskolák mindennapi oktatási gyakorlatában alkalmazható tanítási és tanulási szoftverek.¹⁴

Ennek ellenére az osztrák oktatáskutatók széles körben foglalkoznak azzal a kérdéssel, hogy vajon a digitális médiumok milyen hatással lesznek a hagyományos taneszközök, valamint tankönyvek jövőbeni használatára. Ausztriában vajon a tankönyvek maradnak a legfontosabb médiumai az oktatásnak, vagy a digitális médiumok belátható időn belül letaszítják a trónról a könyveket? Vajon meg tudnak-e felelni a tradicionális tankönyvek annak a kihívásnak, amely a tudás folyamatos át-, és újraértékelését jelenti a felgyorsult információáradatban, vagy erre csak a digitális médiumok lesznek alkalmasak? Vajon a tankönyvek jelentik majd az összekötő kapcsot az iskolai iránymutató tanítás, és a világháló információdömpingje között? Szükségesek-e egyáltalán ilyen kézzelfogható, állandó kapcsok, amit a tankönyvek jelentenek? Milyen minőségbiztosítási rendszer és tartalmi ellenőrzés valósítható meg a digitális médiumok iskolai alkalmazása esetén?

¹⁴ SCHARTNER Christian: *Schulbuch und Neue Medien – Thesen zur Diskussion*. Projektzentrum Compäd, 2009. http://www.eduhi.at/dl/03tel_09.pdf

A kérdésekre még nincs egyértelmű válasz. Egyelőre azonban úgy néz ki, hogy Ausztriában a tankönyv még hosszú ideig jelentős szereplő marad az oktatásban.¹⁵

NÉMETORSZÁG

A Német Szövetségi Köztársaságban az oktatáspolitikai alapelvei központilag meghatározottak. A törvény alapelveként fekteti le, hogy a tanulók anyagi és szociális helyzetüktől függetlenül bármilyen taneszközhöz, tankönyvhöz hozzájussanak. Ezek költségeit az állami iskolákban, vagy egyáltalán nem, vagy csak részben kell a tanulóknak viselniük.

Központi alapelvekre alapozva a német oktatáspolitikai szövetségi, tartományi szinten szabályozott. Minden tartománynak külön oktatási minisztériuma, minisztere és saját oktatáspolitikája van.

Tartalmi szabályozás

A tartalmi szabályozás alapja a tanterv. Minden tartománynak saját tanterve van, amelyet a Német Szövetségi Köztársaságban központilag meghatározott alapelvekre, fejlesztési területekre, kompetenciákra alapozva dolgoznak ki.

A tantervek tantárgyanként, tanévekre bontva megszabják a kötelező fejlesztési területeket, a tartalmat és a követelményeket. A legtöbb tantervben jelzik, vagy ajánlják az anyag feldolgozásához szükséges órakeretet is. E mellett pedagógiai, módszertani ajánlásokat is megfogalmaznak.

A tanterv Németországban is döntő fontosságú a tankönyvek jóváhagyása szempontjából.

Tankönyvkiadás és forgalmazás

Németországban számos kiadó működik a különböző tantervek következtében, amely azt is eredményezi, hogy egy iskolatípusra vonatkoztatva rendkívül sok tankönyv van a piacon..

A legnagyobb tankönyvkiadók:

- Ernst Klett Kiadó* Stuttgartban,
- Cornelsen Kiadó* Berlinben,
- Westermann Kiadócsoport* Braunschweigben.

¹⁵ SCHARTNER Christian: *Schulbuch und Neue Medien – Thesen zur Diskussion*. Projektzentrum Compäd, 2009. http://www.eduhi.at/dl/03tel_09.pdf.

Ez a három konszern osztja fel maga között az iskolai könyvpiac 90 %-át. A piac maradéka kb. 70 független kiadóból áll, amilyen például a *Buchner Kiadó*, a *Mildenerger Kiadó* és a *Stark Kiadó*.

A szakképzési iskolai könyvpiacot az *EINST Képzési Kiadó* uralja, amelyben korábban önálló szakképzési kiadók tűntek fel, mint a *Stam Kiadó*, a *Gehlen Kiadó*, a *Kieser Kiadó* és mások. Kisebbségi szakképzési kiadók az *Európai Oktatási Eszközök* Haanban és a *Merkur Kiadó* Rintelnben, valamint a *Handwerk és a Technik Kiadó* Hamburgban.

A szövetségi tartományokban különböző iskolai szakokra, tanévekre sokféle tankönyv készül. A tankönyvkiadók legalább 40.000 különféle iskolai könyvet árusítanak.

Német Szövetségi Köztársaságban a tankönyvforgalmazás is tartományi rendszerben történik. Az iskola megrendeli a könyvet a tankönyvjegyzék alapján, megállapodik egy kereskedővel, akiben megbízik, a kereskedő a kiadótól átveszi a könyvet és ellátja az iskolát. A megrendelés és fizetés is eltérő tartományonként. Történhet online, de történhet hagyományos módon is.

A legnagyobb német kiadók multinacionális vállalatok. Tevékenységük, piacuk egész Európára kiterjed.

Tankönyvjóváhagyás Németországban

Németországban csak az illetékes tartományi minisztérium által jóváhagyott taneszközöket lehet az iskolákban használni. Kivételt képeznek a tanárok által előállított saját anyagok.

A tankönyvek elbírálására vonatkozó alapelvek közösek.

Ezek alapján dolgozza ki minden tartomány a saját jóváhagyási eljárásának szabályait. Az engedélyeztetést is tartományonként végzik, eltérő előírások szerint. Minden tartományban a bírálat döntő szempontja a tartományi tantervnek való megfelelés. A tartományi minisztérium jelöli ki azt a szakértői bizottságot, amely a kiadott irányelvek alapján minősíti a benyújtott könyvet.

Németországban, általában csak kész tankönyveket lehet jóváhagyni, de ez alól, különösen az utóbbi időben több kivételt is tesznek. Ennek oka az oktatási tartalom gyors változása bizonyos műveltségi területeken, különösen a szakképzésben.

A szakértői javaslatokat a minisztérium, a pedagógiai intézettel együttműködve ellenőrzi és dönt a kiadvány tankönyvjegyzékre kerüléséről. A szakértői bizottság tagjai gyakorló tanárok és felsőoktatási szakértők. A szakértői névsor nem nyilvános.

A tankönyvek vizsgálata 3-tól 6 hónapig tarthat. A jóváhagyási kérelem benyújtásának határidejét a használatba vételt megelőzően, az egyes tartományok önállóan szabják meg.

A tartományi minisztériumok a már jóváhagyott tankönyvekre is fenntartják a jóváhagyás megszüntetésének jogát, ha a könyv a továbbiakban már nem felel meg a szakmai, pedagógiai, és didaktikai követelményeknek, továbbá, ha a tanárok, illetve szülők esetleg a jóváhagyás során fel nem fedezett hibákat jeleznek.

Ha egy könyvet nem hagynak jóvá, akkor a minisztériumnak az elutasítás okát indokolnia kell.

A kiadó kérésére a minisztérium a könyv vizsgálatáról készült véleményezést megküldi a kiadónak, a bírálók megnevezése nélkül, azzal a feltétellel, hogy a véleményt a kiadó nem hozza nyilvánosságra.

Az engedélyezési eljárás díjköteles. A díj mértékét az államigazgatási eljárások díjazására vonatkozó törvény alapján állapítják meg. Általában a jóváhagyási díj 20-szorosa a vizsgált tankönyv árának. Ennek az összegnek a 80%-a a szakértők díjazására, 20%-a a jóváhagyási folyamat adminisztrációjára szolgál.

A következőkben két tartomány tankönyv-jóváhagyási eljárását mutatjuk be.

*Észak-Rajna-Vesztfália (NRW)*¹⁶

A taneszközök engedélyezését a tartományi Iskola, Ifjúsági és Gyermekegyügyi Minisztérium (*Ministerium für Schule, Jugend und Kinder*) szabályozza.

Minden évben elkészül egy tájékoztató, ami a taneszközökre vonatkozó szabályozást tartalmazza. Ez általában három fő részből áll: (1) a jogszabályi előírásokból, (2) a tanulók támogatásáról és a fizetendő önrész ismertetéséből, valamint a (3) tankönyvek jóváhagyásáról és az arra a tanévre jóváhagyott taneszközök jegyzékéből.

A rendelet taneszköznek nevez mindent, ami a tanulók úgynevezett integrált tanulási környezetéhez tartozik, amit az oktatásban folyamatosan használnak. Ide tartoznak a különböző médiumok, beleértve a tankönyveket is. Az iskola csak engedélyezett taneszközöket használhat.

Az engedélyezés feltétele, hogy a taneszköz feleljen meg:

- az oktatás központilag meghatározott irányelveinek, a tanterveinek és előírásainak, valamint az alkotmánynak,
- a tudomány jelenlegi ismereteinek,
- legyen alkalmas a közösségben, és az egyéni tanulásban történő alkalmazásra.

¹⁶ *Zulassung von Lernmitteln*. RdErl. des Ministeriums für Schule, Jugend und Kinder v. 3. 12. 2003 (ABl. NRW. 2004 S. 9)

- Ne kész ismereteket adjon, hanem segítse, irányítsa a tanulókat az ismeretek önálló felfedezésére.
- Csak olyan taneszközöket lehet engedélyezni, amelyek a tanulók számára egy teljes tanévben, a gimnáziumok esetében teljes félévben, megfelelő, költségtakarékos oktatást biztosítanak.

Az engedélyezést a kiadók kérik. A kiadó beküldi a bíraltatni kívánt taneszközt a bíráló bizottsághoz egy rövid nyilatkozat kíséretében. A nyilatkozat szövegét mellékeljük (Ld. 1. sz. *melléklet*), ugyanis van olyan könnyített jóváhagyási eljárás is, ahol a benyújtott könyvet nem vizsgálják, a nyilatkozat önmagában elegendő a jóváhagyáshoz.

Az engedélyezést a Minisztérium hivatalos jegyzéken nyilvánosságra hozza. A jegyzék online-n érhető el.

A megadott engedély visszavonható, ha a taneszköz nem felel meg kiadó által adott nyilatkozatban foglaltaknak. Ez esetben a taneszközt a jegyzékből törlik.

Észak-Rajna-Vesztfáliában háromféle jóváhagyási eljárás létezik:

1. iskolai szintű engedélyezés, (ún. *Pauschale*),
2. egyszerűsített eljárás,
3. szakértői eljárás.

A jóváhagyási eljárás függ attól, hogy az eszköz mely iskolatípus, és szakterület számára készült. A Minisztérium jegyzékben adja meg, hogy mely esetben, melyik eljárást kell lefolytatni.

Az iskolai szintű engedélyezés, a legegyszerűbb. Ez esetben ugyanis az érintett iskola maga vizsgálja meg, hogy a taneszköz megfelel-e a jóváhagyás feltételeinek.

Általában ezen a módon lehet engedélyeztetni az atlaszokat, a szótárokat, lexikonokat, bibliákat, katekizmust, imakönyveket, dalos-, és szakácskönyveket, és a tudományos irodalmat.

Ugyancsak iskolai eljárással lehet jóváhagyni azokat a kiegészítő médiumokat, amelyeket csak bizonyos anyagrészekhez, időnként alkalmaznak.

Az egyszerűsített eljárás esetében, az engedélyt részletes vizsgálat nélkül, a kiadó nyilatkozata alapján adják ki. Az ilyen eljárással jóváhagyott taneszközöket a minisztérium időnként szűrőpróba szerint ellenőrzi. Ha az iskolafelügyelet kételyt fogalmaz meg, valamely eszközzel kapcsolatban, akkor a Minisztérium lefolytatja a szakértői eljárást, és ennek eredményeként hagyja fent, vagy veszi le a kiadványt a jegyzékről.

A szakértői eljárás esetében a minisztérium részletes szakértői véleményt kér a taneszközről. Ez előkészítésül szolgál a minisztériumi döntés meghozatalához. A döntés lehet engedélyezés, vagy feltételekhez kötött engedélyezés, amely bizonyos határidőn belüli változtatást igényel, illetve lehet elutasítás.

A szakértőket a minisztérium bízza meg. Az összeférhetetlenség kizárása érdekében a szakértőnek nyilatkoznia kell arról, hogy elfogulatlan, a munka elvégzésével kapcsolatban összeférhetetlenség nem áll fenn. A szakértő díjazását a minisztérium intézi, de a kiadónak kell ezt a költséget fedeznie. A díj mértékét törvény szabályozza.

Az általános iskolák (*Gesamtschule*) számára a szakértői eljárást kell indítványozni. Ebbe nem tartozik bele a középiskola első fokozata (*Sekundarstufe I.*), amely a tanulók életkorát tekintve, megegyezik az általános iskola felső évfolymán tanulókéval.

Az egyházi iskolákban használt taneszközök engedélyezése az illetékes egyházi hivatallal együttműködve történik.

Baden-Württemberg¹⁷

Baden-Württembergben is a közoktatásban résztvevő iskolákban általában csak engedélyezett tankönyveket lehet használni. A tankönyvek engedélyezését a Tartományi Iskolafejlesztési Intézet (*Landesinstitut für Schulentwicklung*) végzi. Az egyházi iskolák tankönyveinek engedélyezése az illetékes egyházügyi hatóság keretein belül történik.

A baden-württembergi tankönyv-engedélyezési rendelet (*Verordnung des Kultusministeriums über die Zulassung von Schulbüchern*) egyike a legrészletesebb, legterjedelmesebb a 16 tartomány tankönyvrendeletei közt.

Baden-Württembergben a tankönyv, olyan nyomtatott könyv, amit az oktatásban folyamatosan, egész tanévben használnak és lefedi az adott szakterület egész évi tananyagát. A tankönyvjóváahagyást külön rendelet szabályozza, amely nem tér ki az egyéb taneszközökre. Egyedül a digitális médium tartozik ide, ha az, szervesen kapcsolódik a tankönyvekhez.

Tankönyvnek számít a szöveggyűjtemény, az atlasz és a tankönyvhöz használt kiegészítő anyag is, ha azt egész évben használják.

A tankönyvjóváahagyás szempontjai itt is azzal kezdődnek, amit már az észak-rajna-vesztfáliai jóváahagyásnál felsoroltunk: megfelelés az alkotmánynak, az oktatási alaptörvénynek, a tartományi tantervnek és előírásoknak.

Ezt azonban itt követi egy hosszú tartalmi, módszertani, nevelési szempontsor, ami kiegészül nyelvezeti, ábrázolási, terjedelemre vonatkozó követelményekkel, és a tankönyv technikai kivitelezésére vonatkozó előírásokkal is. Például kikötés, hogy a könyvek olyan technikai eljárással készüljenek, hogy a célnak megfelelő alkalmazás mellett legalább 5 évig használhatók legyenek.

A Jóváahagyási eljárást ebben a tartományban is a kiadó kezdeményezi.

A kérelmet a vizsgálandó kiadvánnyal együtt, a Tartományi Iskolafejlesztési Intézethez kell benyújtani egy adatlap, és kiadói nyilatkozat kíséretében. A nyilatkozatban lényegesen több adatot kell megadni, mint az észak-rajna-vesztfáliai nyilatkozatban. Például nyilatkoznia kell,

¹⁷ *Verordnung des Kultusministeriums über die Zulassung von Schulbüchern.* (Schulbuchzulassungsverordnung) Vom 11. Januar 2007. Baden-Württemberg.

hogy a könyv alkalmazható-e más iskolatípusokban, más szakmacsoportokban, továbbá, hogy erre a könyvre azonos, vagy hasonló formában indítottak-e már jóváhagyási eljárást. Ha több tanévre szóló tankönyvsorozat egy tagjáról van szó, akkor meg kell adni a teljes sorozat tematikáját, módszertani elképzelését is.

Ha a tankönyvet makett, vagy nyomdakész kézirat formájában nyújtanak be, meg kell adni a megjelenés pontos dátumát, illetve a formai megoldás látványtervét. Továbbá meg kell adni a tankönyv tervezett árát is. Nyilatkozni kell, hogy a szóban forgó mű végső formájában van, azon már nem változtatnak.

Ha egy könyvet több iskolatípusra is jóvá kívánják hagyatni, akkor az adatokat és a nyilatkozatot annyi példányban kell beadni, ahány iskolatípusra ajánlják.

A tankönyv jóváhagyási eljárást végző bizottságban részt vesznek a szülők képviselői is véleményezési joggal.

Az engedélyezésről a tartományi jóváhagyásról a Tartományi Iskolafejlesztési Intézet javaslatára a Minisztérium dönt. A döntés megjelenik a Minisztérium hivatalos lapjában.

Itt is lehetséges egyszerűsített eljárás, szűrőpróbaszerű ellenőrzéssel. Ezt a Szülői Tanács is kezdeményezheti.

A rendelet szabályozza a bizonyos változtatásokkal megjelenő utánnymott tankönyvek jóváhagyását is. A változtatás okát ismertetni kell, és a megváltoztatott részeket be kell nyújtani.

A jóváhagyás díjazást itt is a közigazgatási törvény szabályozza.

A jóváhagyás itt is háromféle módon jöhet létre.

1. Jóváhagyottnak tekinthetők azok a művek, amelyekről a kiadó nyilatkozik, hogy a mű megfelel a jóváhagyáshoz előírt feltételeknek. A rendelet hosszasan sorolja azokat az iskolatípusokat, amelyek könyvei részben, vagy teljesen mentesülnek a jóváhagyási eljárás alól. (ez az ún. *Zulassungsfreiheit*).

Az alábbiakban példaként felsorolunk néhány kiadványt, amely vagy az iskola sajátossága, vagy a művek szakiránya, műfaja miatt mentesül a jóváhagyási eljárás alól.

- Jóváhagyási eljárás nélkül kerülnek engedélyezésre a vakok, a mozgássérültek, a
- hallássérültek, és a különböző fokú szellemi fogyatékosak tankönyvei.
- Ugyancsak mentességet élveznek a szakiskolai szakelméleti és gyakorlati oktatás
- könyvei, de például, nem vonatkozik ez a mentesség a pedagógiai, a nevelési-tanácsadó képzés pszichológia, szociológia, didaktika, stb. könyveire.
- Ugyancsak nem kell jóváhagyatni a tankönyvhöz kapcsolódó munkafüzeteket,
- kiegészítő anyagokat, szöveggyűjteményeket (kivéve ez utóbbit, ha azt például
- tankönyvként, olvasókönyvként használják), feladatgyűjteményeket, táblázatokat.

- ❑ Akkor is el lehet tekinteni a jóváhagyási eljárástól, ha egy iskolatípusba, vagy
- ❑ szakirányú képzésbe, nagyon csekély a tanuló létszám. Ez az engedmény azonban visszavonható.

Ezekben az iskolákban az iskolai munkaközösség felelős az alkalmazott könyvekért.

2. A rendelet külön felsorolja azokat a kiadványokat, amelyeket egyszerű véleményezéssel jóvá lehet hagyni. Ilyenek például azok a történelem és etika könyvek, amelyeket a reáliskola gazdasági-társadalomismereti szakirányú, vagy a nevelési, pedagógiai szakirányú iskolákban használnak.

3. Bizonyos iskolatípusok, bizonyos könyveit részletes szakmai vizsgálat alapján hagyják jóvá. Ez az eljárás általában a történelem, társadalomtudományi területek tankönyveire, bizonyos gazdaságtudományi tankönyvekre, illetve a pedagógiai, nevelési- szakterület iskoláinak tankönyveire vonatkozik.

Tankönyvfinanszírozás

Az oktatás esélyegyenlőségre vonatkozó központi alapelve tartományi szinten a tartomány oktatási minisztériumának jogszabályaiban „taneszköztámogatás” (*Lernmittelhilfe*) és „taneszközszabadság” (*Lernmittelfreiheit*) címen jelenik meg.

A tankönyvek és taneszközök költségeit az iskolafenntartó (*Schulträger*), viseli. A fedezetet a tartományi költségvetésből és a szülői önrészből kapja. A tankönyveket és a jóváhagyott egyéb taneszközöket az iskolafenntartó vásárolja meg, és ezek az iskola tulajdonába kerülnek.

A diákok ezeket kölcsön kapják (néhány tartományban a zsebszámológépeket is).

Tartományonként különböző mértékű hozzájárulást kérnek a szülőktől. Ez 10%-tól, önkéntes alapon akár 50%-ig terjedhet. Az oktatásban fogyóeszköznek számító eszközöket (füzet, ceruza, festék, gyurma, rajzeszközök, stb.) a szülők vásárolják, de vannak tartományok, amelyekben a tanulók ezt is ingyen kapják. A magániskolákban, ahol tandíj van, lehetőség van arra, hogy a tanulók az összes taneszközt ingyen kapják, de ez nem kötelező az ilyen iskolák számára sem.

A szövetségi berendezkedésű Németországban, a finanszírozás terén, az eredeti törvény meghozatala óta az alábbi változások történtek a tankönyv és taneszköz támogatással kapcsolatban

- A tankönyvekre fordított támogatás az 1991-es 400 millió euróról 2003-ra 250 millió euróra csökkent. Az állami támogatás tehát folyamatosan csökken. Bár az össznémet átlagon belül az egyes tartományok különböző képet mutatnak, általánosságban elmondható, hogy a német szövetségi állam, egyre inkább megszorításokat alkalmaz a tankönyvtámogatás vonatkozásában is. Ez a trend azokban a tartományokban is folytatódott, ahol növekedett a tanulólétszám

(Észak-Rajna-Vesztfáliában az 1991-es 2 milliőről 2003-ra 2,3 millióra, míg Bajorországban az 1991-es 1,26 milliőről 2003-ra 1,46. millióra) ¹⁸

- A fentieknek megfelelően az egy tanulóra jutó támogatás is csökkenő tendenciát mutat a kilencvenes évek óta. A 20-60 euróról 20-40 euróra csökkent a 2000-es években. ¹⁹

Feltételezhető, hogy az utóbbi években ez a tendencia még tovább folytatódott.

Iskolai tankönyvhasználat

Németországban az iskolában a tankönyveknek ma is jelentős a szerepe, és itt is, mint Ausztriában egyre inkább kezdenek tért hódítani a digitális taneszközök. Elképzelhető az is, hogy bizonyos tartományok, bizonyos iskoláiban a tankönyvek használatát háttérbe szorítják a tanárok által készített anyagok is.

A tankönyvek pedagógiai, didaktikai céljukat tekintve, ugyanazon a műveltségi területen is igen különbözők lehetnek. Mivel a tartományok oktatáspolitikai elképzelései eltérőek, tartalmi és feldolgozási sorrendjükben sem egyeznek meg.

Az iskolákban, Németországban is működnek szakmai munkaközösségek. Szerepük az iskola szakmai munkájának irányításában, belső ellenőrzésében és a tankönyvválasztásban jelentős. Természetesen a tankönyvválasztást, gazdasági szempontból az illető tartomány oktatáspolitikája, a finanszírozáson keresztül is befolyásolja.

A tankönyvekre árkorlát itt sincs, de a tartományonként eltérő mértékű finanszírozás gátat szab a túlköltekezésnek.

Felügyeleti rendszer Németországban is létezik, ezt is a tartományok maguk szervezik meg.

A digitális média kihívásai, e-learning Németországban

A gyerekek és a fiatalok életében egyre nagyobb szerepet játszik a digitális média (internet, chatelés, virtuális közösségek, számítógépes játékok stb.), melyet az uniós tagállamok oktatási rendszereinek, és tankönyv, és taneszköz politikának is figyelembe kell vennie.

A digitális médiumok használata egy olyan kompetencia, amely ma már az alapoktatásból kikerülő gyerekeknél is az egyik fontos követelmény. Ezért az oktatáskutatók egy része egyetért abban, hogy az új digitális médiumok használatát be kell építeni az eddig használt tankönyvek és taneszközök közé, oly módon, hogy azok nem helyettesítők, hanem kiegészítők legyenek az eddig használt hagyományos tankönyveknek.

¹⁸ *Gewerkschaft Erziehung und Wissenschaft*. http://www.gew.de/Situation_in_den_Bundeslaendern.html

¹⁹ U.o.

Az, hogy ezt hogyan lehet úgy megvalósítani, hogy mindez a tanulók versenyképesebb tudásához vezessen, még számos kérdést vet fel. Például: milyen mértékben tehet egyes tantárgyaknál a tankönyv leckéinek, szövegeinek feldolgozását, internetes anyagokkal, tanulószoftvekkkel, e-mailekkel stb. kiváltani? Hogyan lehet beépíteni a tananyagba olyan képességfejlesztő eszközök megismerését, mint például az Internet segítségével végzett kutatás? Milyen veszélyei lehetnek az internetes anyagok használatának, mire figyeljenek a tanulók? Hogyan kell átalakítani a hagyományos tankönyveket ahhoz, hogy ez, a digitális médiumokkal együtt optimális módon segítse a tananyag elsajátítását és az egyéni kompetenciák fejlesztését?²⁰

A szakemberek mindannyian egyetértenek azzal, hogy egy ilyen jellegű reformlépés nemcsak a digitális médiumok kifejlesztői és a könyvkiadók együttműködését teszi szükségessé, hanem a teljes oktatáspolitikai reformját (szövetségi és tartományi szinten) is szükségessé teszi, beleértve a pedagógusképzést, illetve a gyakorló tanárok tovább- és átképzését is. Hiszen az eddig leginkább tankönyvekből, munkafüzetekből és saját maguk által készített anyagokból tanító tanároknak is el kell sajátítaniuk a digitális médiumok használatát.

Németországban a Szövetségi Oktatási és Kutatási Minisztérium (*Bundesministerium für Bildung und Forschung*) is kiemelt prioritásként kezeli ezt a területet. A 2000 augusztusában meghirdetett „*Csatlakozás elzárkózás helyett – IT az oktatásban*”²¹ jelmonddal új programot hirdetett, amely az új médiumok elterjesztését hivatott segíteni az iskolákban, a szakképzésben (*berufliche Bildung*) és a főiskolákon.²² A kezdeményezés legfőbb célkitűzése az volt, hogy a digitális médiumok jelenlétét az oktatás minden területén növelje. Így a digitális médiumok jelenjenek meg a tanulói taneszközökben, tankönyvekhez, gyakorló és értékelő munkafüzetekhez kapcsolódóan, továbbá a tanári és tanítást segítő anyagokban, tanítási / tanulási metódusokban, és az oktatáshoz kapcsolódó adminisztráció (órarendkészítés, értékelések, statisztika stb.) terén is.

A szövetségi kormány által biztosított forrásokból olyan mintaprojekteket valósítottak meg, mint az élethosszig tartó tanulás jegyében a továbbképzési portál, vagy a hálózatos tanulási módszer, amely az Internet vagy Intranet összeköttetésre épül, és lehetővé teszi az egyének számára, hogy a munkájuk során jelentkező tudás, vagy kompetenciahiány esetén a hálózatba bekapcsolódva sajátíthassák el a szükséges ismeretanyagot, kompetenciákat.

Németországban jelenleg a tanítási és tanulási szoftverek széles skálája létezik, ennek ellenére nagyok a különbségek abban, hogy mely iskolában vannak jelen valóban a mindennapi oktatásban. Ezt elsősorban az iskola technikai felszereltsége és a tanárok felkészültsége határozza meg.

²⁰ BATZNER, Ansgar: *Digitale Medien im Schulbuch. Der Beitrag von Schulbüchern zum Erwerb von digitaler Medienkompetenz*. Medienpädagogik und Mediendidaktik, Bd. 9, Verlag Dr. Kovacs, Hamburg 2006.

²¹ „*Anschluss statt Ausschluss - IT in der Bildung*” Ld. Neue Medien und Bildungstechnologien. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2010.

²² *Neue Medien und Bildungstechnologien*. Bundesministerium für Bildung und Forschung, 2010.

A digitális médiumok lehetőségei az oktatásban az egyszerű internetes adatok, prezentációk, használatától, illetve képek, filmek illusztrációkként történő felhasználásától a gyakorló szoftvereken át a virtuális közösségek, interaktív tanulócsoportok, játékok, és szimulátorok használatáig terjedhet. A gyakorláshoz kifejlesztett szoftverek általában a természettudományokban (matematika, fizika) és a nyelvtanulásnál népszerűek.

Egyelőre azonban Németország, egy-két mintaprojektől eltekintve még nem jár élén az e-learning területén. Az egyik kiadó munkatársa, Ralf Kasper úgy érvel, hogy a digitális médiumok a kiadóktól is újfajta hozzáállást várnak el, hiszen sokszor intuitív módon kell új eszközöket kifejleszteniük.²³

Centralizációs javaslatok Németországban

Németországban tankönyvpolitika területén átalakítások és változások várhatók a jövőben, amely azzal a következménnyel járhat, hogy az eddig a decentralizációt favorizáló német modell is centralizációs elemeket von be a tankönyvpolitikába. A reform és a változtatás egyik élharcosa a német, kereszténydemokrata oktatási miniszter, Annette Schavan. „Nagyon nehezen megmagyarázhatónak tartom, hogy egy ötödik osztályos matematika könyvnek miért kell tartományonként ennyi különböző változatát használni? Ha közös képzési standardokat hozunk létre szövetségi szinten²⁴, úgy gondolom, hogy több közös tankönyvet is használhatunk iskoláinkban.” Ehhez hasonló kijelentéseivel Schavan miniszter a német politikusok, elemzők és a média köreiben is éles viták tárgyává tette a német taneszközök kérdését. A tartományi miniszterekhez hasonlóan, a liberális (FDP) frakció oktatáspolitikusa, Patrick Meinhardt, szembeszállva Schavan javaslataival úgy érvelt, hogy „Az oktatáspolitikája jelenleg is és a jövőben is tartományi kompetencia marad.” A német pedagógus szakszervezet is kritizálta a minisztert a centralizációs tervei miatt, mert ezekben a tanári szabadság korlátozását véli felfedezni. Széles körben képviselt érv az is, hogy a rengeteg különböző tankönyv és ezzel párhuzamosan a különböző kiadók egyidejű tevékenysége a német piacon az intenzív versenyt erősíti, amely a könyvek és segédeszközök minőségének fenntartásához elengedhetetlen.²⁵

Annette Schavan ennek ellenére kitart a tervei mellett, melyek egyébként a német oktatási rendszer színvonalának növelése érdekében létrehozott képzési standardok, valamint hosszú

²³ KASPER Ralf: *Lernsoftware – Vom Lehrbuch zum Computerdialog* (Redaktion Gesellschaftswissenschaften, Cornelsen Verlag) in . Rolf Wernstedt, Marei John-Ohnesorg (Hrsg.): *Neue Medien in der Bildung. Lernformen der Zukunft*. Prof. Rolf Wernstedt, Marei John-Ohnesorg (szerk.). Dokumentation der Konferenz des Netzwerk Bildung, vom 5. und 6. Mai 2008. Friedrich Ebert Stiftung, 53-56.

²⁴ A kilencvenes évek végén a német oktatási rendszerről nemzetközi összehasonlításban elvégzett kutatások és elemzések (TIMSS, Pisa Study stb.) a német oktatási rendszer számos hiányosságára mutattak rá. Ettől fogva az oktatáspolitikai reformja fontos kormányzati prioritássá vált. Széleskörű szakmai és politikai vita övezi a kérdést. Az egyik új irányvonal az ún. Nemzeti Oktatási Standardok kidolgozása. Erről Ld. *Zur Entwicklung nationaler Bildungsstandards. Expertise*. Bundesministerium für Bildung und Forschung, Bonn, Berlin, 2007.

²⁵ „Einheitliche Schulbücher für Deutschland” <http://www.bildung-news.com/news/bildung/einheitliche-schulbuecher-fur-deutschland/>

távon a tanulók Németországon belüli mobilitásának a biztosításához is szükségesek. Jelenleg ugyanis ha egy német kisdíák egyik tartományból a másikba költözik, akkor gyakran előfordul, hogy teljesen más tankönyvekből kell folytatnia ugyanak a tárgynak a tanulását. Az esélyegyenlőséghez és a mobilitáshoz (ami egyébként nemcsak egy német nemzeti, hanem uniós célkitűzés is), tehát, a könyvek és taneszközök nagyobb fokú egyezésének és összehasonlíthatóságának is meg kell valósulnia. Ez persze azzal jár, hogy kevesebb kiadó, és egy-egy iskolatípust és szintet tekintve kevesebb könyv, valamint taneszköz lehet a piacon.²⁶

ÖSSZEZÉS

Az előzőekben bemutatásra került egy centralizációs és egy decentralizációs modell a német nyelvterületről. Igyekeztünk feltárni a kétféle modell előnyeit és hátrányait egyaránt.

Magyarországon az oktatáspolitikát inkább decentralizáltnak tekinthető.

Nálunk a decentralizáció nem tartományi (regionális, megyei) szinten jelenik meg, hanem az egyes iskolákra vonatkozóan.

Bár van Nemzeti Alaptantervünk és ajánlott kerettanterveink, elvileg bármely iskola készíthet saját kerettantervet, amelyet megfelelően akkreditáltatva használhat. A központi alaptanterv bizonyos műveltségi területeken igen kevés tartalmi támpontot ad. Ezért az egyes akkreditált tantervek ebből a szempontból is eltérők lehetnek.

Ami a tanévekre történő feldolgozási sorrendet illeti, az is eltérhet. Nyilvánvaló, hogy ugyanazt a tartalmat megfelelő pedagógiai célkitűzésekkel, logikus sorrendbe rendezni is sokféleképpen lehet. Ezért elvileg tartalomban és feldolgozási sorrendben szakszerű és megfelelő kerettanterv is sokféle létezhet. Tehát a munkáját körültekintően végző jóváhagyó bizottság igen különböző tanterveket is jóváhagyhat.

Ez nálunk ugyanazokat a problémákat okozhatja, amelyeket az előzőekben a német tartományi autonómiából adódóan láthattuk.

Megfontolandó, hogy nálunk is szűkítsük a kerettantervek körét. Ne legyenek ezek közt lényeges tartalmi és sorrendi különbségek, hogy az iskolaváltás ne okozzon törést, az erre kényszerült tanulóknál. Természetesen legyenek kísérleti iskolák, az ott folyó speciális oktatási célkitűzéseknek megfelelő akkreditált tantervekkel is. Ezek szükségesek az oktatás folyamatos fejlesztéséhez, az innovációhoz. De legyen tisztában vele a szülő, hogy, ha kísérleti iskolába írta a gyermekét, akkor nem biztos, hogy iskolaváltoztatás esetén zökkenőmentesen tudja folytatni tanulmányait.

²⁶ U.o.

A tankönyvkiadás, forgalmazás

A tankönyvkiadás, a szakma nemzetközivé válása során nagy hasonlóságot mutat mindkét vizsgált modellel. Sőt, nálunk Magyarországon is hasonlóan történik. Hazánkban is megjelentek a külföldi nagy kiadók: (*Klett, Westermann, Sanoma, Wolters Cluver, Oxford, MacMillan* stb.) Nálunk, azonban, ezzel kapcsolatban kissé más a helyzet, mint Ausztriában. Mi nem tartozunk sem a német, sem más nyelvterülethez, tehát fel sem merülhet, hogy a külföldi kiadók a saját kiadványaikat kívánják nálunk forgalmazni. Az itt megjelent külföldi tulajdonban lévő tankönyvkiadók, nálunk kifejlesztett, hazai szerzők által megírt anyagokat adnak ki, tiszteletben tartva az oktatáspolitikai irányelveinket. Kivétel csak az idegen nyelv tankönyvek esetében lehetséges, de a tanárokhöz juttatott módszertani ajánlások ezekhez is készülnek. A tőkeerős kiadók jelenléte előnyös, ha nemzetgazdaságilag megfelelő szerződésekkel, adózási feltételekkel védjük a kiszolgált háttérpiacot (nyomda-, papíripar, stb.), és a hazai kiadók esélyegyenlőségét a tankönyvpiacra.

Az osztrák és német kiadók könyveire a német nyelvterületen nincs árkorlát. A túlköltekezést az iskoláknak nyújtott támogatás mértéke korlátozza. Ezért a tisztességesen kalkulált árral forgalmazott példányszámú tankönyveket is érdemes a kiadóknak kiadni.

A nálunk, Magyarországon alkalmazott árkorlát azt eredményezi, hogy a kiadó az egyes könyveket nem a valós áron adja, hanem az árkorlátot meghaladó összeget ráteszi egy másik könyv árára, aminek az előállítási költségei alatta vannak az árkorlátnak. Ennek következménye lehet, hogy a tankönyvcsomag ára végül is magasabb lesz, mint árkorlát nélkül lenne.

A forgalmazás nálunk, a jelenlegi szabályozás mellett, számos problémát vet fel, ebből a szempontból is, feltétlenül tanulmányoznunk kellene az osztrák *Schulbuchaktion* projektet. Továbbá ki kellene, hogy terjedjen ez a vizsgálat a tankönyv tulajdonlására, a kölcsönzési formákra, a megrendelés, szállítás és fizetés lebonyolítására, illetve arra, hogy a tankönyvforgalmazó tényleg csak kereskedelmi, nem pedig pozitív vagy negatív reklámtevékenységet végezzen.

A tankönyv jóváhagyása mind a két vizsgált országban fontos a minőségbiztosítás szempontjából. Ugyancsak mindkét országban az oktatáspolitikai célnak megfelelően különböző szintű jóváhagyási eljárásokat alkalmaznak. A megvizsgált két német tartományban eltérő, de meglehetősen túlszabályozott a jóváhagyás.

A magyarországi tantervi decentralizáció a jóváhagyás szempontjából is nehézséget jelent. Egy műveltségi terület tankönyvei bírálatát viszonylag szűk kör végzi. Ez abból is adódik, hogy szigorúak az összeférhetlenségre vonatkozó szabályok. Sokszor nehéz a jóváhagyáshoz megfelelő bírálókat találni. A bíráló is nehéz helyzetben van, amikor a tantervi megfelelést vizsgálja. Nem feltétlenül van otthon minden jóváhagyott tantervben.

Egyébként a mi jóváhagyási eljárásunk is nehézkes, túlszabályozott, és költséges. (Gondoljuk a német adatra, ott a jóváhagyás díja 20-szorosa a tankönyv árának.)

A tankönyvjóváhagyás területén is érdemes az osztrák példát még részletesebben megvizsgálni.

Finanszírozás

A tankönyvkiadást az állam egyik országban sem finanszírozza, még részlegesen sem. Az állami támogatást az iskolák kapják. A tankönyvhöz jutás egyik országban sem ingyenes, akár kölcsön, akár saját tulajdonba kapják a tanulók. Valamilyen mértékű önrészt a tanulónak fizetnie kell. Ettől független, hogy a szociálisan rászorult családok bizonyos szociális támogatásban részesülnek, hogy ezt az önrészt ki tudják fizetni.

Ez a gyakorlat is megszívlelendő lehet számunkra, továbbá el kellene gondolkodni a tankönyvkölcsönzésen is. Ezzel szemben nálunk igen nagy az ellenállás, mind a szülők, mind a tankönyvkiadók és forgalmazók körében. A kölcsönzés és a használt tankönyvekből történő tanulás negatív hatással is lehet a könyvpiacra, hiszen csökkenti a tankönyvpiac forgalmát, így ez ebben a szektorban a munkanélküliség növekedéséhez is vezethet.

Iskolai tankönyvhasználat

Az iskolai tankönyvhasználat szempontjából is nagy jelentősége van az iskolai szakmai munkaközösségeknek. Ugyancsak jelentős a szerepük a belső értékelésben és ellenőrzésben. A minőségbiztosítás szempontjából azonban nem elegendő az iskolai munkaközösségek tevékenysége. Fontos és számunkra is példaértékű, hogy mindkét országban jól szervezett általános- és szakmai felügyeleti rendszer működik.

Szülői szervezetek mindkét országban léteznek, és kisebb-nagyobb szerepük van a tankönyvválasztásban is. Ez a szerep, azonban inkább csak gazdasági, finanszírozási, és szociális területekre terjed ki, oktatás-pedagógiai, tartalmi kérdésekre nem.

Új médiumok

Mindkét országban egyre nagyobb teret hódítanak a tankönyvek mellett, az egyéb taneszközök, a digitális tartalomhordozók. Uniós szinten, és a vizsgált országokban nemzeti szinten is az oktatáspolitikai egyik célkitűzése a digitális médiumok nagyobb bevonása az oktatásba. Az osztrák, és a német példák vizsgálatából is kiderült, hogy annak ellenére, hogy gazdasági fejlettségüket tekintve két az uniós átlagnál fejlettebb tagállamról van szó, még ezek az országok is csak az elején járnak e prioritások megvalósításában. A digitális médiumok alkalmazása egy-két példaértékű projekttől eltekintve még számos dilemmát vet

fel. Valószínűsíthető tehát, hogy Ausztriában és Németországban is a tankönyveknek még meglehetősen sokáig vezető szerepe jut az oktatásban.

MELLÉKLET

1. Melléklet

Erklärung des Verlages zum Lernmittel

Wir haben das Lernmittel für das Fach der.....
(Titel) (Fach) (Schulform)

in NRW entsprechend den gültigen Richtlinien und Lehrplänen entwickelt.
Das Lernmittel versorgt die Schülerinnen und Schüler der Jahrgangsstufe/des
Kursjahres vollständig.

Uns ist bekannt, dass in den Schulen nur solche Lernmittel eingeführt und genutzt
werden dürfen, die vom Ministerium für Schule und Weiterbildung NRW zugelassen
worden sind.

Wir haben die Regelungen zur Zulassung beachtet und bitten um Zulassung des o.g.
Lernmittels.

Wir versichern, dass das o.g. Lernmittel von uns sorgfältig geprüft worden ist und alle
Zulassungsvoraussetzungen erfüllt.

Wir beantragen die Aufnahme des Lernmittels in das „Verzeichnis der zugelassenen
Lernmittel in NRW“.

Stempel und rechtsverbindliche Unterschrift

A nyilatkozatban a következőket kell feltüntetni, illetve a következőkről kell nyilatkozni:

- A kifejlesztett taneszköz címét, a szakot, és az iskolatípust, és évet/félévet, amihez készült.
- A taneszköz megfelel az NRW oktatáspolitikai előírásainak és az adott szak tantervének.
- A taneszköz tartalmazza, a nevezett teljes tanév vagy teljes félév adott területen szükséges tananyagát.

Ismert számunkra (a Kiadó számára), hogy az iskolákban csak az NRW Iskola és Továbbképzési Minisztérium által engedélyezett taneszközöket lehet bevezetni.

Mi az engedélyezés szabályait figyelembe vettük és kérjük a nevezett taneszköz jóváhagyását.

Biztosítjuk, hogy a nevezett taneszközt a kiadó megvizsgálta és az, minden engedélyezési feltételnek megfelel.

Indítványozzuk a taneszköz felvételét az NRW jóváhagyott taneszköz jegyzékére.